

A gazdaság kifehéredését vizsgáló bizottság jelentése

2008. február

A miniszterelnök 2007 őszén felkért egy háromfős bizottságot, hogy kísérje figyelemmel a feketegazdaság kifehéritésére tett intézkedések hatását, és erről időközönként tájékoztassa a közvéleményt.

A bizottság első jelentésében mindenek előtt tisztázni igyekszik, mit is értünk feketegazdaság alatt, mivel a fogalmi tisztázatlanság miatt a szakértők között is sok félreértés adódik. Ez a jelentés a 2007. évben érzékelhető fehéredés vizsgálatánál az államháztartás becsülhető többletbevétele mellett néhány kiemelten fontos részterületen tapasztaltokról is beszámol. Ilyen a foglalkoztatásnál megfigyelhető fehéredés, valamint a vámcsalás és jövedéki adó elkerülésének visszaszorítására tett intézkedések eredményei. A jelentés végül foglalkozik a feketegazdaságot kiváltó és fenntartó okok mélyreható elemzésének szükségességével. Az ellenőrzés és a szankcionálás fokozását bármennyire is fontosnak tartjuk, az csak a probléma tüneti kezelése, és önmagában még nem eredményezi az okok megszüntetését.

Mi a feketegazdaság

A gazdaság kifehéredésének vizsgálatakor a legelső feladat annak tisztázása, mit értünk feketegazdaság alatt. A feketegazdaságról beszélhetünk jogi, etikai, statisztikai, gazdaságpolitikai, vagy adóügyi szempontból. Bármelyik megközelítésben nagyon sok tisztázatlan, még nemezközi tudományos kutatói szinten is vitatott kérdés merül fel. Így nem szabad csodálkoznunk azon, ha jelentős kutató műhelyek tanulmányaiban esetenként jelentősen eltérő értelmezésekről és eredményekről olvashatunk.

Jogi szempontból a feketegazdaság jogsértő gazdasági tevékenységet, vagy jogellenes módon folytatott legális gazdasági tevékenységet jelent. Az **etikai** megközelítésben a feketegazdaság értelmezését a társadalmi közfelfogás jelentősen árnyalhatja. A közfelfogás szerinti társadalmi igazságosság, méltányosság és hasznosság alapján a fekete egyes esetekben szürkévé, vagy akár fehérré válhat, ugyanakkor a jog betűjét követő, de a közérdekkel szemben ügyeskedők tevékenysége feketévé minősülhet.

A statisztika a tevékenységeket nem jogi és etikai, hanem kizárólag közgazdasági és megfigyelhetőségi szempontok alapján kezeli. Ennek megfelelően a gazdaságstatisztika ezt a jelenséget nem is feketegazdaságként, hanem „nem megfigyelt gazdaságként” (nemzetközileg elterjedt angol rövidítése alapján NOE) kezeli. A gazdaságstatisztikában az úgynevezett nemzeti számlák összeállításánál van fontos szerepe a feketegazdaságot is magába foglaló „nem megfigyelt gazdaságnak”, amely a nemzetgazdaság teljesítményének statisztikai szempontból rejtett, többnyire csak közvetett becsléssel mérhető része. A nemzeti számlákban a feketegazdaságot mint termelő tevékenységet értelmezik, és az általa előállított, úgynevezett

hozzáadott értékkel mérik. Az ország gazdasági teljesítményét jellemző GDP (bruttó hazai termék, ami az ország területén előállított hozzáadott értékek összessége) értelemszerűen tartalmazza a feketegazdaság hozzáadott értékét is – legalább is olyan mértékben, amennyire azt a nemzetközi módszertani előírásoknak megfelelő becslési eljárások alkalmazásával számolni lehetséges. Jelenleg a nem megfigyelt gazdaságnak a KSH által becsült hozzáadott értéke a GDP-nek mintegy 15 százaléka, ebből a köznapi értelemben feketegazdaságnak nevezhető rész a GDP 12 százaléka.

A gazdaságpolitika a feketegazdaságot mindenképp előtérbe helyezve a hasznossági elv alapján értelmezi és értékeli, vagyis annak a gazdaságra gyakorolt alapvetően káros hatása alapján. Ennek megfelelően a feketegazdaságba semmiképp nem tartozik bele a statisztikai értelemben vett nem megfigyelt gazdaság minden eleme (például a háztartások saját fogyasztásra történő élelmiszertermelése), viszont beletartozik bizonyos termelésnek nem minősülő gazdasági tevékenység. Ez utóbbira példa a csempészet, vagyis a vám és adó teljes vagy részleges kijátszásával megvalósított import – feltéve, hogy az áru saját fogyasztásra lett behozva, vagy értékesítése már a kereskedelem megfigyelt körében történik. Az importhoz kapcsolódó hozzáadott érték ugyanis a kereskedelmi tevékenységből származik, és nem függ közvetlenül össze avval, hogy megfizették-e a vámot. Így maga a csempészet az ország GDP-jét közvetlenül nem befolyásolja, de közvetett gazdasági hatása (kártétele) jelentős lehet. Az államháztartási bevétel kiesésén túl a legjelentősebb kára az, hogy versenyhátrányba hozza az azonos áruk hazai termelőit, ami közvetve a GDP-t is csökkentheti.

A feketegazdaság részeként indokolt kezelni a munkaerő illegális alkalmazását is, függetlenül attól, hogy ezzel összefüggésben van-e egyáltalán elrejtett termelési eredmény. (Például a szüretnél a terméseredményt nemigen befolyásolja az, ha ahhoz feketén foglalkoztatott idénymunkásokat alkalmaznak.)

Az adóügyi megközelítés szerint a feketegazdaság az adócsalással (az adók és járulékok megfizetésének jogellenes módon történő részleges, vagy teljes elkerülésével) végzett gazdasági tevékenységet jelent. Tehát ebbe – a gazdaságpolitikai megközelítéshez hasonlóan – beletartozhat olyan tevékenység, ami nem termelés és így nem állít elő hozzáadott értéket, de adót kellene utána fizetni. Viszont nem tartozik bele a statisztikában termelésnek tekintett illegális tevékenység (például drogkereskedelem), mivel annak jogilag sem lehet adó vonzata. A feketegazdaság adóügyi megközelítése esetén a feketegazdaságot nem a hozzáadott érték alapján, hanem az elcsalt (letagadott és be nem fizetett) adók és járulékok összegével mérhetjük.

A gazdaságpolitikai döntések megalapozásához mind a gazdaságstatisztikai, mind az adóügyi megközelítés fontos.

Az elmondottakból következik, hogy a feketegazdaság mérete minden bizonnyal meghaladja a gazdaságstatisztikában GDP-arányosan kimutatott értéket – már csak azért is, hiszen jelentős része nem mérhető a hozzáadott értékkel.

A feketegazdaság nagyságára különböző kutató szakmai műhelyek különböző értékeket becsülnek, érthető módon általában magasabb értékeket, mint amit a gazdaságstatisztika a nemzeti számlánál figyelembe vesz. A legtöbben a GDP 15-18 százaléka körüli értéket valószínűsítik.

A fehéredés

A gazdaság fehéredése két dolgot jelenthet:

- a feketegazdaságban folytatott tevékenységet ezentúl legális formában (bejelentve, engedéllyel, az adót megfizetve) végzik,
- a feketén folytatott tevékenységgel felhagynak.

A fehéredés növeli az államháztartás bevételeit, de közvetlenül nem növeli a gazdaság teljesítményét. A fehéredésre tett, vagy teendő gazdaságpolitikai intézkedések hatására általában az várható, hogy a feketén végzett, de egyébként legális és hasznos termelő tevékenységet vagy legális formában fogják végezni, vagy felhagynak vele. Ha viszont már maga a tevékenység is törvénysértő, akkor a fehéredés célja csakis a felszámolás, vagy visszaszorítás lehet.

Ugyanakkor viszont a fehéredés közvetett hatása komoly mértékben hozzájárulhat a gazdaság fellendüléséhez. Mindenek előtt már rövid távon javítja az államháztartási egyensúlyt, ez fokozatosan lehetővé teszi az adókulcsok csökkentését, ami javítja a hazai gazdaság versenyképességét, egyidejűleg hozzájárul a külgazdasági egyensúly javulásához, valamint a termelésbővülés következtében a hazai kereslet növekedéséhez. Mindennek az a kiinduló pontja, hogy a fehéredés révén, szélesebb bázison megvalósuló közteherviselés megszünteti a legálisan működő gazdasági szereplők egyre nyomasztóbb hazai és nemzetközi versenyhátrányát.

Az egyik legfontosabb és legkézenfekvőbb kérdés, hogy a fehéredés milyen többletbevételt jelenthet az államháztartás számára. Az alábbiakban is erre keressük a választ a két legjellemzőbb területen, a foglalkoztatásban, valamint a vám és a jövedéki termékek esetében, végül pedig nemzetgazdasági (makro) szinten.

Foglalkoztatás

A foglalkoztatás vonatkozásában a feketegazdaság mindegyik megközelítését érdemes figyelembe venni. Könnyen belátható, hogy mind jogi, etikai, statisztikai, gazdaságpolitikai, vagy adóügyi összefüggéseket találunk, és ami ennél is fontosabb, beavatkozási lehetőségeket is. A következőkben röviden ezeket tekintjük át.

A foglalkoztatás jogszerűségének megsértése nem egyszerűen munkajogi kérdés, egyenes következménye van mind az adó, mind a járulékbévételek alakulására. A munkaszerződés és bejelentés nélkül dolgozók esetén minden közteher befizetés elkerülhető. Ez ellen a jogsértés ellen lép fel egyre hatékonyabb eszközökkel a munkaügyi ellenőrzés.

- Az OMMF 2007-ben összesen **72 743** munkavállaló feketén történő foglalkoztatását tárta fel, ez több mint hétszerese a 2004. évi számadatnak.
- A kiszabott bírságösszeg közel **9 milliárd Ft**, a jogerőre emelkedett anyagi szankciókból eddig befolyt bírságbevétel **4 milliárd Ft** volt.

Általános szóhasználat szerint létezik szürke foglalkoztatás. Ez alatt azt értik, hogy a jövedelmek egy részét legálisan, egy részét illegálisan fizetik, illetve veszik fel, ezért bocsánatos bűnnek, de még inkább ügyes megoldásnak tartják a résztvevők. Valószínűsíthető viszont, hogy az ilyen esetekhez egyéb törvénytelen, közteherviselést elkerülő elemek is kapcsolódnak, nevezetesen a „zsebbe” fizetett pénz forrása biztosítása érdekében.

A jog megsértése az úgynevezett színlelt szerződésekkel való foglalkoztatás is. Ebben az esetben is a járulékfizetés elkerüléséről van szó. Az ez ellen való, hatékony fellépés érdekében módosították a munkajogi és munkaügyi ellenőrzési szabályokat. A 2006-ban hatályba lépő új jogi szabályozás és a hatóságok fellépése érzékelhető eredményeket hozott: az év végéig színlelt szerződések miatt 116 adózónál 4,1 milliárd Ft adókülönbözet került megállapításra. A 2007-ben már csak 76 esetben találtak az ellenőrök ilyen jogsértést, és nagyságrenddel kisebb adókülönbözetet, mindössze 196 millió forintot állapítottak meg. Mivel az ellenőrzések intenzitása cseppet sem csökkent, a felderített jogsértések drasztikus visszaesése jelentős mértékű fehéredésre utal.

A színlelt szerződések megszüntetése érdekében került bevezetésre 2006-ban az egyszerűsített közteherviselési hozzájárulás intézménye (EKHO), ami 8627 szellemi foglalkozású számára teremtette meg a legális munkavégzés lehetőségét, és nem elhanyagolható hatásként, jó néhány intézmény jogszerű működését.

Jogi és gazdaságpolitikai megközelítésben is vizsgálható a minimálbér változásának hatása a gazdaság fehéredésére. A kötelező legkisebb munkabér alkalmazását jogszabály írja elő, ezért azt hatósági eszközökkel lehet ellenőrizni, kikényszeríteni és jogsértés esetén szankcionálni. A kötelező mérték évről évre emelkedése annyiban fehéritő hatású, amennyiben egyre nagyobb mértékű kereset válik legálissá. (Egzakt adataink nincsenek, de tapasztalati tény, hogy a részben legálisan, részben feketén fizetett alkalmazottak összes nettó keresete nem, vagy legalábbis nem a minimálbér emelés mértékében emelkedett.) Az Országos Érdekegyeztető Tanács (OÉT) három éves bérmegállapodása alapján bevezetésre került a kötelező bérminimum. Ennek következtében a korábban minimálbéren foglalkoztatottak egy jelentős részénél magasabb béreket kellett megállapítani. Ennek fehéredési hatása a minimálbér emelésével megegyezően jelent meg.

Forint

Évek	Minimálbér	Bérminimum		
		szakmunkás 1	szakmunkás 2	felsőfokú
2006	62 500	65 625	68 750	87 500
2007	65 500	72 050	75 325	98 250
2008	69 000	82 800	86 250	110 400

Magyarországon nagyon magas számban és arányban vannak a hivatalos adatok alapján minimálbéren foglalkoztatottak. Az egyes adatbázisok, kutatói becslések elég jelentősen eltérnek egymástól. Egzaktan nem tudjuk megmondani, hogy ténylegesen hány dolgozót foglalkoztatnak ilyen bérekkel az országban. 2006 szeptemberében született az a jogszabály, amely előírta, hogy a minimálbér kétszerese után kell járulékot fizetni, kivéve azoknak, akiknél a ténylegesen fizetett bérek ennél alacsonyabbak és azt az adóhatóságnál be is jelentik. A rendelkezés következtében 132 ezer adózó emelte meg közteherviselésének alapját a kétszeres minimálbérré, vagyis 131 ezer forintra.

Érdeemes megvizsgálni egy, a feketegazdaság jelenségeivel különösen érintett ágazatot, az építőipart. Az eddig bemutatott eszközök együttes hatását érhetjük tetten. Miközben az ágazat teljesítménye 2007-ben csökkent, a foglalkoztatottak száma nem nőtt, aközben a hivatalosan bejelentett bérek kiugróan magas mértékben emelkedtek. Tehát itt együttesen hatottak a jogi, gazdaságpolitikai lépések és még egy fontos, a jövőbe mutató elemet is találunk. Az ágazatban létrejött, és kiterjesztésre került egy olyan kollektív szerződés, amely tarifa jelleggel szabályozta a minimálisan fizetendő béreket. Ez az elem annyiban tér el a többitől, hogy ez a szabályozás az adott munkaerőpiac szereplőinek önkéntes megállapodása és együttműködése alapján született.

A foglalkoztatás kifehéredése mértékének meghatározása nem könnyű feladat. Közvetlen adataink nincsenek, nem is lehetnek. A foglalkoztatási adatokból csak azt tudjuk meg, hogy mennyivel nőtt, vagy csökkent a foglalkoztatottak száma egy adott időszakban, illetve kaphatunk adatokat ágazati, területi bontásban, vagy gyűjthetjük a foglalkoztatási jogviszonyok szerint is az adatokat. Számunkra a változások iránya és aránya fontos.

A 15–64 éves népesség gazdasági aktivitása

Előző év azonos időszaka=100

Időszak (negyedév)	Foglalkoztatás	Munkanélküli- ségi arány	Gazdaságilag aktívak	Gazdaságilag nem aktívak
2006. I.	100,42	108,89	101,03	98,23
2006. II.	101,06	102,07	101,13	98,48
2006. III.	100,47	103,48	100,69	98,86
2006. IV.	100,88	103,27	101,05	98,41
2007. I.	100,36	97,77	100,16	99,48
2007. II.	100,06	97,26	99,86	99,33
2007. III.	99,86	96,42	99,61	99,92
2007. IV.	98,80	102,54	99,08	100,92

A fentiekből is látható, hogy a foglalkoztatás 2007-ben stagnált.

A költségvetés bevételi többleteinek vizsgálatakor szembeűnő tény, hogy a legjelentősebb többletbevétel a keresetekhez kapcsolódó területen volt. (Lásd a makroszintű becslésnél leírtakat.)

Ahhoz, hogy közelítőleg meghatározhassuk a többletbevételnek azt a részét, ami a fehéredésből ered, ki kell szűrnünk a bruttó keresetek 8,5%-os növekedéséből eredő hatást. Ezzel sem kapunk még korrekt adatot, hiszen vannak egyszeri hatások is, amelyeket korrekciós tényezőként kell figyelembe vennünk. Ilyen például a közsféra bérmegállapodása alapján a 13. havi fizetések felének év közbeni kifizetése, vagy az a jelenség, hogy a nyugdíszabályok változása miatt 2007. év végén sokkal többen mentek el nyugdíjba.

A különböző műhelyek eredményei eltérőek: **50 és 76 milliárd Ft között** határozzák meg a foglalkoztatás fehéredéséből eredő bevétel többletet. Bizottságunk megítélése szerint ennek a tartománynak az alsó harmadában határozható meg az az összeg, amely a személyi jövedelemadó és járulékbévételek növekedésében a fehéredésnek köszönhető.

Vám és jövedéki termékek

A bevezetőben leírt fogalmi meghatározás figyelembe vételével a gazdaság kifehéritését vizsgáló bizottság a VPOP komplex tevékenységéből az adóügyi megközelítés elve szerinti tevékenységet vizsgálta, azaz ebből a szempontból ide nem tartozónak tekintette az egyébként a társadalomra halmozottan veszélyes cselekmények felderítése érdekében végzett tevékenységet (pl. kábítószer és egyéb bűncselekmények és szabálysértések felderítése), mivel azok adóügyi megközelítésben nem értelmezhetők.

Jövedéki adók

Adóügyi megközelítésben a jövedéki termékek szabadforgalmának az előző év azonos időszakához viszonyított növekedésével számszerűsíthető a gazdaság fehéredése jövedéki területen. A dohánygyártmányok és az üzemanyagok területén az alábbi változások voltak megfigyelhetők:

a.) Dohánygyártmányok:

2007. évben a **cigaretta szabadforgalma** 16,5 milliárd szál körül alakult, amely az előző évi szabadforgalomnál több mint 4,3%-kal magasabb érték.

A jövedéki adó jelentős mértékű emelése hatására szakértői vélemények szerint a forgalom mintegy 4,2%-os visszaesése lett volna várható, ha a határellenőrzéseket nem szigorítják meg. Ezzel szemben a megerősített ellenőrzések (megemelt kontrollszint fenntartása a magyar-ukrán határon, jövedéki ellenőrzés következetes alkalmazása a magyar-román uniós határon, nyomozószolgálatok elrettentő felderítései stb.) hatására a cigaretta kiskereskedelmi eladások 5,5%-kal növekedtek (a Magyar Dohányipari Szövetség egész éves adatai szerint). Mindemelllett a fogyasztási dohány forgalma is robbanásszerűen emelkedett.

Éves szinten megközelítőleg 1,4 milliárd szálra tehető a hatékony ellenőrzési rendszernek köszönhető legális forgalomtöbblet. Feltételezve, hogy a csempészcigaretta korábbi fogyasztói kivétel nélkül az olcsó cigarettákat vásárolják, 2007. évben az ellenőrzési rendszer megerősítésére visszavezethető jövedéki adóbevétel többlet **17,7 milliárd Ft-ra**.

2007-ben 2006-hoz viszonyítva a **fogyasztási dohány szabadforgalma** jelentősen, 69,8 %-kal nőtt. Az éves növekedés mértéke (arányosítva a rendelkezésre álló január-októberi adatokat 12 hónapra) a növekmény ezer tonna. Ennek jövedéki adótartama (minimum adótartammal számolva) 4,7 milliárd Ft.

b.) Üzemanyagok:

2007. évben a benzin szabadforgalma várhatóan mintegy 2,1 milliárd liter, a gázolaj szabadforgalma mintegy 3,4 milliárd liter körül alakult. Ez 2006-hoz képest 2, illetve 4 százalékos növekedést jelent.

A benzinforgalom országos gyarapodásának legalább 60%-a (mintegy 26 millió liter) az ukrán határ menti benzinturizmus (és illegális forgalmazás) visszaszorulásának köszönhető. A forgalombővülés fennmaradó maximum 35-40%-a tudható be a növekvő személygépkocsi-állománynak és használatnak. A gázolajforgalom országos bővülésének 30%-a (mintegy 41 millió liter) tudható be a terület tevékenységének.

A törvénytelen üzemanyag-forgalmazás elleni intézkedések hatásaként a költségvetés 2007-ben mintegy **6,2 milliárd Ft** jövedékiadó-bevétellel gazdagodott.

Összesítve, a vámellenőrzések szigorodása következtében a fehéredésnek köszönhetően a jövedéki adóból származó költségvetési többletbevétel megközelítőleg mintegy **28 milliárd Ft-ra** becsülhető.

A fehéredés makro szintű becslése

A fehéredés mértékének számítására (akár hozzáadott érték, akár befizetett adók alapján vizsgáljuk) elvileg az lenne a legegyszerűbb, ha a feketegazdaságra vonatkozó korábbi és későbbi adatok különbségét néznénk. Ez azért szinte lehetetlen, mivel a feketegazdaság abszolút mértéke rejtett természeténél fogva nagyon bizonytalanul becsülhető, két bizonytalan szám különbsége viszont még sokkal inkább bizonytalan. Tehát másféle megközelítéseket kell alkalmaznunk.

A **Pénzügyminisztérium** az APEH bevételi adataiból kiindulva készített és publikált becslést a 2007. évi fehéredés bevételi többletére. Ennek alapján 2007. évi 317 milliárd Ft adó- és járulékbevétel többlet főbb összetevői a következők:

Milliárd Ft		
	Bevételi többlet	2007. évi fehéredés
Jövedéki adó	75	25
Általános forgalmi adó	10	5
Személyi jövedelemadó és járulékok	200	50
Magángazdaságok társasági adója	30	0
Összesen		80

Ezek alapján a gazdaság 2007. évi fehéredése következtében az államháztartás többletbevétele mintegy 80 milliárd Ft volt.

Az egészet valójában folyamatában célszerű szemlélni, hiszen a 2007-ben befolyt 75 milliárd Ft többlet jövedéki adóból a szakértők szerint 50 milliárd Ft-ot még a 2006. év során történt fehéredés eredményének tartják – függetlenül attól, hogy csak 2007. év során folyt be. Ugyanakkor a 2007. évi karácsonyi vásár után várhatóan idén befolyó 40 milliárd Ft áfa többletből mintegy 10 milliárdot még a 2007. évi fehéredés eredményéhez kell majd hozzászámolni.

Az **Ecostat** kutatóinak az ismert tényadatok, gazdaságmatematikai modellszámítások és szakértői hipotézisek alapján végzett elemzése kissé eltérő, de végszámában hasonló eredményt adott. Ők modellszámításaikkal mindenek előtt azt vizsgálták, hogy a 2007. évi költségvetési tervben szereplő bevételi adatok és a bevétel tényadatainak különbségéből

mekkora lehetett az az összeg, ami nem a kifehéredéssel függ össze. Ez egyrészt a gazdaság tervezett és tényleges reálfolyamatai közötti különbségből, másrészt bizonyos intézkedések egyszeri hatásából tevődik össze.

A tervezettől eltérő makrogazdasági pálya hatásának számításánál az alábbi tényezőket vették figyelembe:

- a tervezettől eltérő inflációs ütem,
- a tervezettől eltérő növekedés,
- a tervezettől eltérő növekedési szerkezet (különös tekintettel a háztartások fogyasztási kiadásának alakulására),
- a tervezettől eltérő keresetalakulás,
- a tervezettől eltérő foglalkoztatottsági szint.

Egyedi, illetve egyszeri hatások, amelyek a költségvetési törvény elfogadásakor még nem voltak előre láthatók, azonban a költségvetési bevételek alakulására hatással voltak.

Amennyiben a fentieket levonjuk a bevételi többletből, az így fennmaradó részből feltételezhető, hogy a gazdaság fehéredésének következménye.

Az Ecostat elemzése az öt legjelentősebb költségvetési tételre, a személyi jövedelemadóra, a társadalombiztosítási járulékbéveletre, a jövedéki adóra, a társasági adóra és az általános forgalmi adóra terjedt ki. A végeredményt a következő táblázat mutatja.

Milliárd Ft					
Bevételi tételek	2007. évi terv*	Reálgazdasági eltérés	Egyszeri hatás	Fehéredés hatása	2007. évi előzetes tény
Személyi jövedelemadó	1 238	11	28	29	1 306
Társadalombiztosítási járulék	2 783	24	52	47	2 905
Jövedéki adó	743	12	42	20	818
Társasági adó	504	10	-3	0	511
Általános forgalmi adó	1 971	33	-25	0	1 979
Összesen		90	94	96	

* a 2007. évi költségvetési törvény alapján

A dolog természeténél fogva mind a mikro, mind a makro szintű becslési eljárásokban nagyon sok bizonytalan tényező van. Ezért nem kell csodálkoznunk azon, hogy például a jövedéki adó többletbevételére a vámügy adatai alapján a bizottság közelítő számításából 28 milliárd Ft jött ki, a Pénzügyminisztérium szakértői becslése 25 milliárd Ft volt, az Ecostat gazdaságmatematikai modellt alkalmazó számítása pedig csak 20 milliárd Ft-ot eredményezett. Hasonló módon a különböző módszerekkel szinte minden tételre egy kicsit más becsült érték adódik. Ugyanakkor az látszik, hogy összességében nincs nagyságrendi különbség a különböző módszerek szerint számított végső eredmények között, így nyugodtan mondhatjuk, hogy a tényleges értékeknek is a fenti eredmények által kijelölt tartományba kell esniük.

A fentiek és egyéb szakértői vélemények alapján megalapozottan feltételezhető, hogy az adó- és járulékbévelet többletből nagyságrendileg mintegy **80-100 milliárd Ft** tulajdonítható a 2007. év folyamán történt fehéredés eredményének. Mivel a fehéredésnek nagyon sok nehezen becsülhető eleme van, a végösszeg pontosabb meghatározása lehetetlennek tűnik.

Mibe kerül a fehérités

A gazdaság kifelhéritése tett intézkedések közül a nagyobb részt az adóhivatal (APEH), kisebb részt a vámhivatal (VPOP), a Magyar Államkincstár, a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal (KEHI) és az Országos Munkabiztonsági és Munkaügyi Főfelügyelőség (OMMF) ellenőrző kapacitásának bővítése igényelt jelentős anyagi ráfordítást.

Az APEH 2700 fős ellenőrző létszámát 2007. januárjától 500 fővel emelték, majd a 2008. évi ellenőrzések további megerősítésére az év utolsó negyedében újabb 900 főt vettek fel. Mindennek 2007-ben jelentkező többletköltsége előzetes adatok alapján mintegy 5,6 milliárd Ft volt. A VPOP ellenőrző kapacitásának bővítését részben belső átszervezéssel, részben szerényebb létszám-bővítéssel oldották meg, aminek többletköltsége 2007. évben mintegy 0,4 milliárd Ft (pontosabban 374 millió Ft) volt. A Kincstár ellenőrző kapacitásának 335 fővel való bővítésére előzetes becslés alapján mintegy 0,5 milliárd Ft-ot, a KEHI 40 fős és az OMMF 150 fős bővítésére a tervadatok szerint együttesen mintegy 0,2 milliárd Ft-ot költöttek 2007-ben.

Az ellenőrzések megerősítése érdekében tett intézkedések **együttes többletköltsége 2007-ben** előzetes becslés szerint összesen **6,7 milliárd Ft** volt.

Kétségtelenül nem elhanyagolható ez a többletráfordítás, de érdemes ezt összevetni a hozadékaival is. 2007-ben az APEH ellenőrzések során megállapított adókülönbözet és szankciók együttes összege mintegy 570 milliárd Ft volt, amit persze nem csak a többletlétszám, hanem a teljes ellenőrző állomány munkájának eredménye.

Helyesebb a többletköltségeket csak a tervezetthez képesti ténylegesen befolyt többletbevételhez, vagy még szerényebb módon, kizárólag a fehéredésnek tulajdonítható többletbevételhez hasonlítani. A többletráfordítás az előbbinek alig több, mint 2 százaléka, de az utóbbinak is csupán 7-8 százaléka. Ha tehát nem számítjuk a gazdaság kifelhéredésének egyéb hasznát, hanem csupán a közvetlen adóbevételét, akkor az ellenőrzések szigorítása közel 50-szeresen térül meg, és azon belül maga a kifelhéredés is legalább 12-szeres közvetlen bevételi haszonnal jár.

Ha az ellenőrzések többletköltségét kizárólag a gazdaság kifelhéredésének 80-100 milliárd Ft bruttó hozadékára terheljük, akkor 2007-ben a kifelhéredés következtében elszámolható **nettó államháztartási többletbevétel mintegy 73-93 milliárd Ft-ra** tehető.

Gyógyítás vagy tüneti kezelés

A feketegazdaság a gazdaság súlyos és fájdalmas betegsége. Látványos megjelenési formája lényegében az adócsalás, a közterhek vállalása alóli kibújás, a közterhek áthárítása a társadalomnak egy szűkebb (tisztességesebb vagy szerencsétlenebb?) részére. Hatása nem korlátozódik a gazdasági szférára, szorosan összefügg alapvető társadalmi kérdésekkel. Torzítja a társadalom elfogadott értékrendjét, csökkenti a társadalmi szolidaritást, vagyis a feketegazdaság nem csak a gazdaság betegsége, hanem a társadalomé is.

Súlyos és csak nagyon hosszú munkával gyógyítható betegségeknél a tüneti kezelést sem mellőzhetjük. A feketegazdaság esetében ez az adócsalás visszaszorítását célzó (és

eredményező) ellenőrzések és a szankcionálás szigorítása. Abban az esetben viszont, ha nem sikerül csökkentenünk a kiváltó okokat, akkor csak egy folytonos és végeláthatatlan rabló-pandúr játékba kényszerítjük magunkat.

A gyógyításhoz nélkülözhetetlen diagnózis felállításakor, vagyis az alapvető okok keresésekor el kell szakadnunk a közismert olcsó szlogenektől, mint például attól, hogy kizárólag a magas adóterhekre fogjuk rá a feketegazdaság kialakulásának és újratermelésének indítékát. E rövid jelentés nem alkalmas az okok alapos feltárására és elemzésére. Itt legfeljebb arra vállalkozhatunk, hogy javaslatokat fogalmazzunk meg a mélyebb kutatás szükséges és lehetséges irányira.

Az első és legsúlyosabb kiváltó ok a korrupció, ami sajnos nagyon mélyen beépült társadalmunkba és a közgondolkodásba. Ennek teljes megszüntetése sehol a világon nem sikerült, de mértéke és társadalmi elfogadottsága nagyságrendileg kisebb abban a fejlett világban, amihez mi is tartozni szeretnénk. A közgondolkodás csak nagyon hosszú, következetes és kitartó munkával javítható, s talán már óvodánál kell kezdeni.

A korrupció túl összetett jelenség ahhoz, hogy csak egyben kezeljük, illetve küzdjünk ellene. Célszerű külön kiemelni néhány olyan kritikus területet, amelyeknek elsődleges szerepük van a feketegazdaság kialakulásában és újratermelésében. Ez pedig mindenek előtt a közsférában fellelhető korrupció, azon belül is a közbeszerzések területe. Anélkül, hogy ennek mélyebb elemzésébe belefognánk, nyilvánvaló, hogy egy nagy beruházást a piaci ár kétszereséért megnyerő fővállalkozó egyrészt a pályázat elnyerése érdekében is hajlandó lehet korrumpálni, másrészt extra profitját nem az APEH-nak szeretné befizetni. Ez utóbbit segíti például az alvállalkozók áttekinthetetlen rendszere.

A feketegazdaság kevésbé kézenfekvő, de legalább ilyen súlyú éltetője a gazdasági igazságszolgáltatás gyengése. Ez mindenekelőtt az eljárások hihetetlen lassúságával függ össze. Mint köztudott, az érdemi gazdasági perek sok évig elhúzódnak. Egy kis- vagy közepes vállalkozó ritkán van olyan anyagi helyzetben, hogy a csak peres úton elérhető kintlévőségét éveken keresztül nélkülözhesse. Ez a szituáció gyakran kényszerítheti az egyébként tisztességes vállalkozót, hogy túlélése érdekében a feketegazdaságba meneküljön.

Végül a bizottság ezúton is köszönetet szeretne mondani mindazoknak, akik a munkát adatszolgáltatással, szakmai konzultációval, vagy tanácsokkal segítették. Különösen vonatkozik ez a Pénzügyminisztérium, az APEH, a VPOP, a Kincstár, az Ecostat és Kopint-Tárki mindig segítőkész munkatársaira.

Budapest, 2008. február 14.

Fekete István

Ligeti Csák

Pataky Péter